

İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e* (1839-1923), Dergâh Yayınları, İstanbul:2006, 943 s.

Dr. Özlem Nemutlu*

İnci Enginün'ün *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)* adlı kitabı, Şubat 2006'da Dergâh Yayınları arasında yayımlandı. Yazarın yine aynı yayınevinde neşredilen ve 2001 baskı tarihli *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* (İstanbul: 2001, 456 s.) isimli incelemesi, edebiyat tarihimizin Cumhuriyetin ilanından günümüze kadarki dönemini oldukça zengin bir malzemeyle ele alıyordu. Nitekim bu kitabın genişletilmiş sekizinci baskısı da Eylül 2007'de yapıldı. Tanıtmaya çalışacağımız son çalışmasında ise, çağdaş Türk edebiyatının başlangıcından 1923'e kadar uzanan dönemdeki edebî gelişmeler, yine bütün teferruatıyla ve olabildiğince zengin malzeme ışığında dikkate değer tespitlerle irdelenmektedir. Enginün'ün böyle bir çalışmayı hazırlamaktaki temel gayesi, hem kendi birikimlerini derli toplu bir şekilde ortaya koymak hem de üniversitelerde temel kaynaklar olarak okutulan A. Hamdi Tanpınar'ın *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ve Kenan Akyüz'ün *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* vb. gibi eserlerin yanı sıra, Türkoloji sahasında son zamanlarda yapılan çalışmaları da dikkate alarak bir edebiyat tarihi yazmaktır. Bunun dışında yazar, "Giriş" bölümünde edebiyat tarihindeki adlandırma problemlerine de temas etmektedir. Bu bağlamda Enginün'e göre modern Türk edebiyatının başlangıç evresinin adlandırmasında "Tanzimat" teriminin kullanılmasında bir sakınca yoktur. Çünkü, Ahmet Mithat, R. Mahmut Ekrem gibi modern Türk edebiyatının ilk yazarlarının bazı metinlerinde Tanzimat'ın getirdiği söz gelimi kanun ve nizam fikrinin çeşitli şekillerde tezahürlerini görebilmek mümkündür.

Yazar, çalışmasında "Önsöz" ve "Giriş"ten sonra, Yeni Türk edebiyatının yeni türleri getirdiği gerekçesiyle türlerden yola çıkarak "Nesir, Hikâye-Roman, Şiir, Tiyatro ve Tenkit" ana başlıklarından oluşan bir tasnifi benimsemiştir. Enginün'ün genel olarak bu tarz incelemelerde tercih edilen belli isimlerle anılan edebiyat anlayışları ve grupları yerine türlerden hareket etmesi son derece isabetli bir seçimdir. Nitekim R. Wellek de, edebiyat tarihinin bir nevi türler tarihçesi olarak hazırlanabileceği fikrindedir¹.

* Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹ Bkz. Rene Wellek-Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (Çev.: Ö.Faruk Huyugüzel), İzmir:1993, ss. 201-212.

Çalışmanın sonunda kaynakça ve hayli ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış indeks bölümleri bulunmaktadır.

Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e'de yukarıda belirttiğimiz türlerde verilen eserler ve yazarların tanıtılmasında kronolojik sıra esas alınmıştır. Nesir bölümünün en dikkate değer yönü, modern Türk edebiyatının ve bilhassa modern nesrin doğuşunda inkâr edilemeyecek bir öneme sahip olan “gazete” ve “dergi”ye oldukça geniş bir yer ayrılmış olmasıdır. Enginün, ilk bölümde bizdeki ilk gazete ve dergiler hakkında genel bir bilgi verdikten sonra başlangıçtan Cumhuriyet dönemine kadar Türk gazeteciliğinin ve dergiciliğinin bir panoramasını çizer. Burada hareket noktası, Münif Paşa ve Şinasi'den başlayarak Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'e gelinceye kadarki belli başlı yazarların gazete ve dergilerdeki faaliyetlerine değinmek, böylece söz konusu yazarların gazete ve dergi yazarlıklarının hem kendi edebî faaliyetleri hem de devirlerindeki edebiyat hareketleri üzerindeki tesirlerine vurgu yapmaktır. Bu bölümün diğer dikkate değer bir yönü ise, yazarların, devrin siyasî, sosyal ve bilhassa edebî gelişmelerinde çok etkili olmuş gazete ve dergi yazılarından karakteristik alıntılar yapılmış olmasıdır.

Enginün, bir ara tür olarak nitelendirilebilecek olan “mensur şiir” ve Sinan Paşa'dan başlayarak bu türün modern Türk edebiyatındaki önde gelen temsilcilerinden bahsettikten sonra dildeki gelişmeyi yansıtmaları ve içerikleri bakımından edebiyat ve kültür tarihi açısından taşıdıkları önem gerekçesiyle “hatıra-mektup” ve “tarih” türündeki eserleri, ayrı başlıklar altında değerlendirmiştir. Yazarın burada seyahat yazılarını da hatıra türündeki yazılar kapsamında ele alması, söz konusu türlerle ilgili çalışmalarda dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Eserde en hacimli kısmı, “Roman” başlıklı bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde ilk olarak modern Türk edebiyatının ilk hikâye ve roman örnekleri ele alınmakta, sonra da kronolojik sıra takip edilerek Cumhuriyet dönemine kadar eser veren hikâye ve roman yazarları ve onların verdikleri eserlerin muhteva ve kurgu özellikleri üzerinde durulmaktadır. Yazarın “Önsöz”de de belirttiği gibi, burada Türk romanının yeni bir tür olarak okuyuculara tanıtılmasında ve geliştirilmesinde çok büyük rolleri olduğu gerekçesiyle romanla ilgili tartışmalar, Ahmet Mithat Efendi ve Halit Ziya Uşaklıgil'in sanat ve edebiyat görüşleri ve eserleri ekseninde yürütülmektedir. “Roman” bölümünde dikkatimizi çeken hususlardan biri Enginün'ün, edebiyat tarihi sahasında son zamanlarda yapılan çalışmalardan faydalanmasının bir neticesi olarak Zafer Hanım, Paşabeyzâde Ömer Âli gibi muhtemelen isimleri bu tarz çalışmalarda ilk kez anılan roman ve hikâye yazarlarına da yer vermesidir. Bu bağlamda, Kayahan Özgül'ün Ömer Âli'nin 1889 tarihli *Türkmen Kızı* adlı eserinin bizde ilk köy romanı olabileceği şeklindeki tespitini de zikretmesi, Türk edebiyatı tarihi açısından önem arz etmektedir. Söz konusu bölümde dikkatimizi çeken diğer bir husus ise, roman ve hikâye örnekleri ele alınırken eserlerin özetlerinin yanı sıra her biri bir makaleye konu olabilecek orijinal tespitlerde bulunulması ve çalışmayı edebiyat tarihlerinin kuruluşundan kurtaracak mukayeseli tahlil çalışmalarına gidilmesidir. Bunda kuşkusuz, yazarın yine “Önsöz”de bizzat ifade ettiği gibi, çalışmasında zikrettiği veya ele aldığı eserleri, bütün akademik hayatı boyunca çeşitli vesilelerle değerlendirmelere tabi tutmuş olmasının payı büyüktür.

İnci Enginün'ün kitabında roman ve hikâyeden sonra en çok üzerinde durulan tür “şiiir”dir. Yazar, bu türü ele aldığı bölümde, öncelikle 19. yüzyılda ve daha sonraki yıllarda çeşitli şekillerde etkisini göstermeye devam eden Divan ve Halk şairleri ve eserlerini ana hatlarıyla değerlendirmekte, ardından da “Tanzimat Sonrası Şiiir”, “Servet-i Fünun”, “II. Meşrutiyet Dönemi” ve “Asrın Kapısında Doğanlar” şeklinde olmak üzere dört temel başlık açmaktadır. Enginün, tıpkı roman ve hikâyede olduğu gibi ilk örneklerini çeviriler vasıtasıyla tanıdığımız yeni “şiiir”i değerlendirirken “siyasî ve sosyal şiiir” ve “ferdî duyguların şiiiri” olmak üzere iki temel eğilimden, bir başka ifadeyle “realist” ve “romantik” mahiyetli olmak üzere iki çizgiden bahsetmektedir. Çalışmada, bu iki temel eğilimi, bilhassa ilk başta Muallim Naci tarafından verilen “yeni şiiire tepki” mahiyetindeki örnekler de dahil olmak üzere, Cumhuriyetin ilanına kadar takip edebilmek mümkündür. Bu bağlamda Türk şiiirinin tema ve üslûp bakımlarından gösterdiği gelişme, somut örneklerle değerlendirmelere tabi tutulmuş olmaktadır.

Eserin son iki bölümü “Tiyatro” ve “Tenkid”e ayrılmıştır. Enginün, “Tiyatro” bahsinde ilk olarak tiyatronun Batı’daki seyrinden bahsettikten sonra tiyatro metinlerinin edebiyat tarihleri içerisinde yeterince değerlendirilmemesi, Türk tiyatrosunun kaynağı ve modern Türk tiyatrosunda görülen eğilimler, bu türde gözlemlenen gelişmelerin roman, hikâye ve şiiir türlerindekiyle mukayesesi gibi Türk tiyatro edebiyatının bugün de tartışılmaya devam eden temel meseleleri üzerinde ana hatlarıyla durmaktadır. Burada modern ürünlerin kaleme alınmasında doğrudan doğruya Batılı örneklerden veya geleneksel Türk tiyatrosunun örneklerinden faydalanma prensibine göre, tıpkı roman ve hikâyede olduğu gibi iki eğilim ve bu eğilimlerin temsilcileri ve özellikleri, Tanzimat’tan sonraki yazarlar ve eserleri ele alınırken de göz önünde bulundurulmuştur. Yazar, tiyatro eserlerini ve yazarları, “Tanzimat Dönemi Oyunları ve Yazarları” ve “II. Meşrutiyet Sonrasında Oyunlar” olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Böyle bir tasnife gitmede kuşkusuz İstibdat döneminde sahne faaliyetlerinin kısıtlanması ve Enginün’ün çok yerinde bir tespitiyle Servet-i Fünuncuların aksiyondan çok tefekküre dayanan bir estetik görüşü benimsemelerinin ve bunun neticesi olarak da tiyatrodan ziyade roman, şiiir ve hikâyeye yönelmeleri belirleyici olmuştur.

Her iki bölümün sonunda devrin sahne eserleriyle ilgili tespit edilen temel özellikler, tiyatro edebiyatımızın yanı sıra sahne tarihimiz açısından da önemlidir. Bunun dışında yazarın, eserleri ve yazarları ele alırken tiyatro eserlerinde tema, kurgu ve dil ve üslûpça gözlemlenen etkilenmeleri (*Hançerli Hanım*, Namık Kemal, Abdülhak Hamit etkisi, Molier etkisi vs. gibi) ve bu etkilenmelerin dönemlere göre aldığı mahiyeti, çeşitli açılardan irdelemesi dikkate değer bir başka husustur. Burada şunu da ilave etmekte fayda var ki, Enginün, akademik çalışmaları içerisinde tiyatro incelemelerine büyük bir ağırlık vermiş olmasının bir sonucu olarak, bu çalışmada da tiyatro eserlerinin değerlendirmelerinde izlenecek yöntemlere ve dikkat edilecek hususlara dair önemli bilgiler vermektedir.

Kitabın son bölümü olan “Tenkit” kısmı ise, yine kronoloji fikri göz önünde bulundurulmakla birlikte, Enginün’ün “Önsöz”de de belirttiği gibi, edebiyat tarihimizde etkili olan tartışmalar esas alınarak yazılmıştır. Yazara göre bu tartışmalar, “dil” ve “edebiyat” bahislerinde olmak üzere iki temel mecrada cereyan etmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, 1864’te *Rûznâme-i*

Ceride-i Havadis ile *Tasvir-i Efkâr* gazeteleri arasında başlayan tartışmalardan II. Meşrutiyet dönemindeki Yeni Lisan Hareketine kadarki sürede önde gelen aydınlarımızın dille ilgili çeşitli meselelerde (imlâ, harf değişikliği, sadeleşme, konuşma ve yazı dilinin birleştirilmesi vs.) ileri sürdükleri teklifleri görebilmemiz mümkündür. “Edebiyat” bahsinde ele alınan ilk mesele ise, yeni bir edebiyatın teşekkülü için şart olan eskinin, yani Divan Edebiyatının reddedilmesi hususundaki tartışmalardır. Yazar, eskinin karşısında yeninin inşası için girişilen mücadelelerden ve bunlara getirilen itirazlardan başlayarak, edebiyat tarihimizde etkili olan “Hayaliyûn-Hakikiyûn”, “Klâsikler Meselesi”, “Abes-Muktebes”, “Dekadanlık”, “Fecr-i Âti tartışmaları”, “Edebiyatta Fayda” gibi meselelerde tanınmış birçok edebiyatçımızın başlattığı veya katıldığı tartışmaları ana hatlarıyla ele almıştır. Bu tartışmalar bir bakıma, tenkit türündeki gelişmelere dair de fikir vermektedir.

Sonuç olarak İnci Enginün’ün *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*, adlı bu çalışması, söz konusu dönemlerle ilgili araştırma yapacak olanların başvuracakları en temel kaynaklardan biridir. Çalışmanın en dikkate değer yönü, başta da belirttiğimiz gibi, Türk edebiyatı tarihi sahasında son yapılan çalışmalar göz önünde bulundurularak, son derece zengin bir malzeme ile zaman zaman da tahlillere gitmek ve şartlar elverdiği müddetçe ayrıntılara inmek suretiyle hazırlanmış olmasıdır. Bu hususta dipnotların zenginliği en önemli delildir. Yazar bu dipnotların bir kısmında, ele aldığı konularla ilgili zengin bir kaynakça sunmuş, yeri geldikçe bu kaynaklarla ilgili hüküm verme veya meselelerle ilgili kanaatlerini bildirme yoluna da gitmiştir ki, bunlar, genç araştırmacılar için oldukça büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan, yazarın sık sık edebiyat tarihimizde ele alınmayan hususlara işaret etmesi, böylece yeni çalışmalarda takip edilecek yöntemlere ve ele alınması gereken meselelere dair fikirler beyan etmesi, kanaatimizce bu çalışmayı diğer edebiyat tarihlerinden ayıran ve değerli kılan bir başka özelliktir.